

в зависимости от возрастных особенностей, наличия высшего образования, полноты семьи и отношения к гражданскому браку.

Ключевые слова: ментальная сфера; ментальность; образ семьи; социальные структуры; стереотипы.

Tsyhanchuk T., Datsiuk N. VIEWS ON FAMILY FEATURES IN THE MENTALITY OF UKRAINIANS

The relevance of this work due to the fact that the current stage of social development in Ukraine dwells upon the representation of the image of the family in contemporary Ukrainian ethnic mentality. To date, there is the problem of reducing the value of family in the area of mental youth and adolescents, leading to the crisis of the family as a social institution. This contributes to a number of factors, such as education deficiencies, poor education system and socialization of the child, the negative impact of the media, the complex socio-economic situation in the country. This imposes a significant imprint on the idea of gender and family roles of modern Ukrainian. Deformation of traditional ideas about male and female behavior, family values decrease leads to a crisis of fatherhood, which greatly complicates the formation of a positive image of young families.

The differences in the perception of the «image of the family» in different groups studied, depending on age, gender characteristics, presence of higher education, the family and the completeness relation to civil marriage.

Found that in adults the most sought after category of love, respect; above estimated the image of women in terms of attractiveness, sympathy and domination. Persons with single parent families value most family values such as sweetness, richness of life, safety, friendship. Found that individuals with a positive attitude to civil marriage prefer the following values: pleasure, safety, friendliness, dominance woman, attractive man.

Prospects for further research issues are expanding the range of psychological and pedagogical influence in creating a positive «image of the family».

Keywords: civil marriage; ethnic mentality; image of the family; social development; value.

Рецензенти

Лозова О. М. – д. психол. н., проф.,

Савенкова І. І. – д. психол. н.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015

УДК: 159.9

А. В. Склярчук

ORCID iD 0000-0001-8373-2351

СІМЕЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Автором представлена сімейна соціалізація як соціально – психологічний феномен. Проведено аналіз досліджень та публікацій щодо сімейної соціалізації. Представлено визначення сімейної соціалізації. Зосереджена увага на тому, що сімейна соціалізація має важливе значення як для особистості, так і для суспільства. Доведено що в умовах суспільної кризи інститут сім'ї та батьківства перебуває у стані трансформування, що проходить на тлі неготовності частини українських родин до самостійного і повноцінного виконання виховної функції, до змін, що відбуваються. Говориться про необхідність пошуку оптимальних форм підтримки сім'ї, адекватних сучасним реаліям і пріоритетам соціальної політики.

Ключові слова: сім'я; сімейна соціалізація; соціалізувальна функція сім'ї; соціальні інститути; функції сім'ї.

Вступ. Найважливіша соціальна функція сім'ї – виховання та соціалізація підростаючого покоління. Емоційна насиченість і емоційно-позитивний характер міжособистісних відносин, стійкість, тривалість і стабільність взаємодії з партнером, спільна діяльність і співробітництво з дорослим як зразком компетентності, соціальна підтримка та ініціювання до самостійної діяльності роблять сім'ю унікальною структурою, що забезпечує найбільш сприятливі умови для успішної соціалізації дитини (Першина Л. А., 2005).

Головними завданнями сім'ї є формування першої соціальної потреби дитини – потреби в соціальному контакті, базової довіри до світу (Е. Еріксон) і прихильності (Дж. Боулбі, М. Ейнсворт) в дитинстві; формування предметно – грамотної компетентності в ранньому віці і соціальної компетентності в дошкільному; співробітництво і підтримка в освоєнні системи наукових понять і здійсненні самостійної навчальної діяльності в молодшому шкільному віці; створення умов для розвитку автономії і самосвідомості в

підлітковому і юнацькому віці (Москаленко В. В., 2005).

Серед самих різноманітних інститутів соціального середовища сім'я займає найбільш важливе місце. У сім'ї, по суті, накопичені найрізноманітніші форми взаємодії між батьками та дітьми; на цій базі складаються оптимальні відносини, що сприяють соціалізації дитини.

Але зі зміною завдань соціалізації дитини в рамках сімейного виховання на кожній з вікових стадій його розвитку зазнають змін також конкретні форми і засоби виховних впливів, характер відносин дитини з батьками.

Отже, **мета статті** дослідити сімейну соціалізацію як соціально-психологічний феномен.

Сім'я як інститут первинної соціалізації особистості. Виділення із загальної теорії соціалізації одного з базових її напрямків – сімейної соціалізації в якості безпосереднього предмета дослідження відбулося в 60-і – 70-і роки. У цей період починають з'являтися наукові роботи, присвячені аналізу конкретних проблем сімейної соціалізації. Представники західних соціально-психологічних шкіл пропонують різні теоретичні підходи до розгляду окремих проблем загального процесу соціалізації дітей в сім'ї.

Так, моделювання виховної діяльності батьків розглядається засобами системно-функціонального аналізу в працях Т. Парсонса, К. Бродеріка, М. Корнуолла, Н. Гленна, М. Хоффмана, С. Шварца. Ряд вчених при дослідженні сімейної групи як взаємодіючої системи застосували структурно-функціональний підхід: відносини «батько-дитина» (М. Ламб, Ф. Педерсен), відносини «мати-дитина» (Дж. Ріббенс, М. Левіс, М. Ейнсворд, Б. Роллінс, Д. Томас). В дослідженнях сім'ї як малої групи соціолог Р. Ф. Бейлс користується теорією групової взаємодії (Лавриненко В. Н., 2000).

Представники біхевіоризму досліджують вплив соціального навчання на когнітивний розвиток дітей (А. Бандура, В. Уолтере, Г. Келлі та ін.). На формування їх статевої ідентифікації в родині (Дж. Елдер) і самооцінки (С. Куперсмит). Б. Скіннеру належить ідея «управління поведінкою», коли соціальне навчання дітей певним поведінковим актам проводиться через ефективне підкріплення (Циба В. Т., 2006).

Прихильники теорії символічного інтеракціонізму, основоположником якої визнаний Дж. Мід з його концепцією рольової соціалізації, аналізують процес здійснення батьками функцій контролю, підтримки, прояви влади по відношенню до дітей (Р. Хілл, Дж. Роттер, Л. Маккобі, Д. Кук-Гамперц та ін.) Теоретики цього напрямку досліджують також вплив батьківської підтримки на розвиток соціальної компетентності дітей (Д. Баумрінд, Д. Мартін, Р. Берні та ін.) (Осіпов Г. В., 2005).

Слід відзначити внесок у розробку сімейної соціалізації таких зарубіжних авторів як Н. Смел-

зер (становлення самооцінки дітей); К. М. Стокер, С. М. Макхоул (взаємини між дітьми в сім'ї); Б. Торн (гендерне виховання дітей); І. Фівац-Депьюрзіч (взаємодія «батьки-діти»); К. Бродерік (системні теорії сімейної соціалізації) та ін. (Смелзер Н., 1994).

Особливу увагу до проблеми соціалізації дітей приділяв І. С. Кон, котрий випустив кілька монографій, присвячених цій проблемі. У його роботах представлені філософські, соціологічні, соціально-психологічні, етнографічні та педагогічні аспекти проблеми. З точки зору І. С. Кона (Кон І. С., 1999), обсяг поняття «соціалізація» дещо ширше, ніж поняття «виховання». Виховання передбачає насамперед систему спрямованих впливів, за допомогою яких індивіду намагаються прищепити якісь бажані риси і властивості, тоді як соціалізація включає також ненавмисні, спонтанні впливи, за допомогою яких індивід долучається до культури і стає повноправним членом відповідного суспільства.

Сім'я розглядається і як соціальний інститут, і як мала соціальна група. Як соціальний інститут сім'я взаємодіє з іншими соціальними інституціями, вступає з ними в різні взаємодії, має певні соціальні стандарти та норми. Як мала група сім'я формує і регулює чіткий мікроклімат, який базується на певних нормах, традиціях та особистісних якостей індивідів. Сім'я з одного боку виступає посередником між суспільством та індивідом, а іншого вона сама породжує багато соціалізувальних впливів.

У сучасному суспільстві сім'я розглядається як інститут первинної соціалізації дитини. Батьківство має соціокультурну природу і характеризується системою наказаних культурою і суспільством норм і правил, що регулюють розподіл між батьками функцій догляду за дітьми та їх виховання в сім'ї: визначають зміст ролей, моделі рольової поведінки.

Батьки несуть відповідальність перед суспільством за організацію системи умов, що відповідають віковим особливостям дитини на кожній із ступенів онтогенезу і забезпечують оптимальні можливості його особистісного і розумового розвитку. В історії батьківства все більш явною стає тенденція зростання значення інституту сім'ї. Перш відповідальність за виховання дитини покладалася на суспільство, в той час як індивідуальне батьківство охоплювало лише відносно нетривалий період дитинства дитини до початку вступу його в трудову діяльність або початку виконання ним соціальних функцій.

Загалом сімейна соціалізація має важливе значення як для особистості, так і для суспільства. В першому випадку, вона забезпечує формування і «розгортання» особистості, допомагає їй адаптуватися до середовища (перш за все, соціального). Соціалізація дає можливість людині засвоїти зразки поведінки, завдяки чому вона здійснюватиме соціальні взаємодії, вступатиме у зв'язки та

відносини. Процес соціалізації особистості важливий для суспільства тому, що він дає можливість побудувати за прототипом таку особистість, яка була б співмірна «ідеальному» уявленню про неї в суспільстві, яка б відповідала соціокультурній ситуації.

Крім того, що сімейна соціалізація забезпечує формування члена суспільства із життєвою позицією, системою ціннісних орієнтацій, вона значною мірою впливає на уявлення підростаючого покоління про модель сім'ї, сімейну ідеологію, про систему функцій сім'ї як соціальної групи та кожного члена сім'ї зокрема. Сімейна соціалізація має забезпечити готовність до створення сім'ї, обрання своєї форми шлюбу, репродуктивних установок, місця та ролі в вихованні наступних поколінь, а також обрання життєвих орієнтирів та соціальних цінностей.

Під сімейною соціалізацією ми розуміємо процес, що об'єднує засвоєння соціальних норм, цінностей, традицій що перетворює сім'я, трансформація їх у власні установки, ціннісні орієнтації, звички, переконання та прагнення до їх відтворення. *Сімейна соціалізація* це процес формування соціально-компетентної особистості.

Сімейна соціалізація багатогранний, багаторівневий, багатofакторний процес. З одного боку сімейна соціалізація розглядається як первинна. Тобто така яка даси змогу індивіду оволодіти навикам орієнтуватися в соціумі, мати змогу адекватно реагувати на різноплинні обставини життя. Тобто даси змогу бути соціально компетентним. А з іншого боку, сімейна соціалізація це не етап в соціалізації індивіда, це її основа, її коріння, її фундамент. Сімейна соціалізація багато в чому визначає індивідуальні особливості індивіда, його життєві орієнтири.

Від родини залежить не тільки соціалізація особистості, а й розвиток її спадкових якостей і властивостей (біологізація). З одного боку, в родині в повній мірі можуть цілеспрямовано розвиватися позитивні спадкові якості особистості, а негативні загальмовуватися, з іншого – все може бути навпаки: при потуранні в гіпертрофованій формі проявитися все те, що неприпустимо для життя в нормальному суспільстві. Незважаючи на те, що сім'я має великий вплив на розвиток і формування особистості, потрібно пам'ятати, що на сімейну соціалізацію впливає весь уклад, характер суспільного життя, історичний розвиток країни, народу.

Сьогодні держава зосередила зусилля головним чином на стимулюванні демографічної функції сім'ї та підтримці сім'ї в складних життєвих обставинах. При цьому переважаючими є заходи, орієнтовані на забезпечення матеріальних потреб сім'ї з дітьми. Інші ж її функції і потреби, насамперед пов'язані з вихованням, розвитком та соціалізацією дітей в нових соціокультурних умовах, багато в чому ви-

падають з поля діяльності держави. Вкрай слабо в цих цілях використовуються можливості інших інститутів соціуму, окрім тих що напряму володіють потенціалом педагогічного впливу. Жодна державна установа не допомагає сім'ї розвиватися, зростати, набувати соціальної компетентності, не навчає виконанню своїх функцій, дуже слабо регламентує діяльність сім'ї по відношенню до себе та слабо декларує образи сім'ї близькі до соціальних ідеалів. Тобто формується враження, що образ сім'ї, який би міг відповідати соціальним уявленням про ідеальну сім'ю – це сім'я без проблем.

Найчастіше вжиті заходи підтримки сім'ї мають характер «наздоганяючої дії» і спрямовані насамперед на подолання негативних наслідків сімейного виховання, а не на своєчасне попередження та профілактику проблемності родини. І саме тому більшість уваги приділяється вирішенню питань подолання проблемності сім'ї, відпрацюванню нових технологій роботи з проблемною сім'єю, розширенню переліку установ що надають психологічну, соціальну, медичну, юридичну, правову допомогу.

Отже, на сьогодні є сформована точка зору, що найважливіша соціальна функція сім'ї – виховання підростаючого покоління, первинна соціалізація дитини, але не має ні однієї державної програми, яка б допомагала сім'ї зрозуміти – що таке сім'я з точки зору соціальних очікувань, які її функції по відношенню до суспільства, які її функції по відношенню до дітей.

Необхідність активізації суб'єктної ролі сім'ї, підвищення її соціальної відповідальності за виховання дітей зумовлює об'єктивну затребуваність виховного та соціалізувального потенціалу не тільки батьків, а і інститутів суспільства.

Висновки. Сімейна соціалізація має важливе значення як для особистості, так і для суспільства. Аналіз наукових джерел та досвіду практичної роботи з сім'ями, що мають дітей, аналіз їх соціально-психологічної та педагогічної підтримки дозволили зробити наступні висновки. В умовах сучасної суспільної кризи значно збільшено вимоги до сім'ї як інституту виховання і соціалізації, активному суб'єкту своєї життєдіяльності та значно зменшено рівень готовності частини українських родин до самостійного і повноцінного виконання виховної функції, до змін, що відбуваються. Існуючи потреби сім'ї, пов'язані з вихованням та розвитком дітей, як правило, мають односторонній підхід до їх задоволення, обумовлений неузгодженістю дій різних інститутів соціуму, переважанням соціальних заходів підтримки сім'ї або окремих її членів, недооцінкою виховних можливостей інститутів соціуму. Існує недостатність уявлення про соціально-педагогічні, соціально-психологічні потреби сучасної української сім'ї, стратегію і тактику її підтримки. Існує потреба в соціально-психологічних та педагогічних дослідженнях інтегрованої системи підтримки сім'ї як інституту

виховання. Все це обумовлює необхідність пошуку оптимальних форм супроводу і підтримки сім'ї, як базового інституту соціалізації дитини, адекватних сучасним реаліям і пріоритетам державної соціальної політики, актуалізує проблему розвитку інтеграції зусиль різних соціальних

інститутів в цілях соціально-психологічної та педагогічної підтримки сім'ї, обґрунтування теоретико-методологічних основ даної підтримки, експериментальної апробації механізмів її реалізації, узагальнення інноваційного досвіду.

Література

1. **Истратова О. Н., Волошена Е. А.** Роль семьи в формировании познавательной активности детей дошкольного и младшего школьного возраста. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2014. – № 5(37), doi:10.12731/2218-7405-2014-5-11.
2. **Кон И. С.** Социологическая психология. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. – 560 с.
3. **Москаленко В. В.** Соціальна психологія: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
4. **Першина Л. А.** Вікова психологія. – М.: изд. «Академічний проект», 2005. – 255 с.
5. **Смелзер Н.** Социология. Пер. с англ. / Науч. ред. издания В. А. Ядов. – М., 1994. – 686 с.
6. **Социология:** Учебник для вузов. / В. Н. Лавриненко, Н. А. Нартов, О. А. Шабанова, Г. С. Лукашова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 407 с.
7. **Соціологія:** Підручник для вузів / Г. В. Осипов, А. В. Кабица, М. Р. Тульчинський і др. – М.: Наука, 2005. – 374 с.
8. **Циба В. Т.** Системна соціальна психологія. Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.

Склярук А. В. СЕМЕЙНАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Автором представлена семейная социализация как социально-психологический феномен. Проведен анализ исследований и публикаций о семейной социализации. Представлено определения семейной социализации. Обращено внимание на то, что семейная социализация имеет важное значение, как для личности, так и для общества. Доказано что в условиях общественного кризиса институт семьи и отцовства находится в состоянии трансформации, проходящей на фоне неготовности части украинских семей к самостоятельному и полноценному выполнению воспитательной функции. Говорится о необходимости поиска оптимальных форм поддержки семьи, адекватных современным реалиям и приоритетам социальной политики.

Ключевые слова: семейная социализация; семья; социализирующая функция семьи; социальные институты; функции семьи.

Sklyaruk A. FAMILY SOCIALIZATION AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

In the article the family socialization as social-psychological phenomenon. Analysis of research and publications on family socialization. Theoretical approaches to the individual problems of the overall process of socialization of children in families of different social and psychological schools. Presented by determining family socialization. The emphasis is on the fact that family socialization is essential value for the individual and for society. The author notes that parents are responsible to society for the system to conditions that correspond to the child's age peculiarities of each of the stages of ontogeny and provide optimal capabilities of his personal and mental development. It is noted that fatherhood has sociocultural nature and is characterized by the prescribed system of culture and society standards and rules governing the distribution of functions between the parents care for children and their foster families, determining the content of roles, role model behavior. It is proved that in a social crisis of the family and parenthood in a state of transformation that takes place against the backdrop of unavailability of Ukrainian families for independent and fully implement educational functions to the changes taking place. Said about the need to intensify subjective role of the family, increasing its social responsibility for the upbringing of children, which leads to an objective demand for educational and sotsializovalnoho potential not only to parents but also to institutions of society. The author stresses the need to search for the best forms of family support, adequate to modern realities and priorities of social policy.

Keywords: family functions; family socialization; family; social institutions; socializing function of the family.

Рецензенти

Побірченко Н. А. – д. психол. н., проф.,
Петрунько О. В. – д. психол. н., ст. наук. співроб.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015